

STUDIUL MISCARII DE PRECESIE A UNUI GIROSCOP

Scopul lucrării

În lucrare se studiază mișcarea de rotație executată de un corp rigid ce posedă o axă de simetrie, în jurul acestei axe, în condițiile în care el se află într-un câmp de forțe exterior (gravitațional). Acest corp, denumit giroscop simetric, poate executa, în general, printr-o fixare corespunzătoare pe suportul său, pe lângă mișcarea sus-menționată, o mișcare de precesie și o mișcare de nutație.

Una din caracteristicile cele mai interesante ale mișcării giroscopului simetric este aceea că rezultatul acțiunii unei forțe externe îl constituie apariția unei mișcări care se desfășoară într-un plan perpendicular pe dreapta suport a forței-cauză. Acest comportament este diferit față de acela care se poate observa în cazul mișcării de translație, când forța-cauză și accelerația-efect sunt doi vectori coliniari.

Considerații teoretice

Să atașăm giroscopului un sistem de axe de coordonate, care are originea în centrul său de masă, iar axa Oz_{SCM} - chiar axa de simetrie a giroscopului (Fig. 1).

Poziția unui punct material din volumul giroscopului poate fi precizată, de asemenea, prin trei unghiuri: θ (dintre axa de simetrie a giroscopului și axa Oz a sistemului de coordonate al laboratorului), ϕ (dintre aceeași axă și Ox) și ψ (dintre raza vectorială a acestui element de masă și o direcție de referință din același plan perpendicular pe Oz_{SCM}).

În acest mod, un element de traiectorie, ab , descrisă de elementul de masă, dm , poate fi interpretat ca rezultatul a 3 rotații succesive, independente: o rotație în jurul axei de simetrie, ac , în decursul căreia variază numai ψ , urmată de o nouă rotație, cd , în care variază numai θ și, în sfârșit o rotație în jurul axei Oz , db , în care variază numai ϕ .

Notând cu $\dot{\psi}, \dot{\theta}, \dot{\phi}$ - vitezele unghiulare corespunzătoare celor trei mișcări, viteza unghiulară instantanee, ω , va avea expresia:

$$\vec{\omega} = \dot{\theta} \cdot \hat{e}_\theta + \dot{\phi} \cdot \hat{e}_\phi + \dot{\psi} \cdot \hat{e}_\psi \quad (1)$$

Dacă vom studia *exclusiv mișcarea de precesie*, cu alte cuvinte în condițiile absenței nutației, atunci $\dot{\theta} = 0$; ținând cont că viteza unghiulară de rotație în jurul axei de simetrie $\dot{\psi} \gg \dot{\phi}$, putem aproxima pe ω prin relația:

$$\vec{\omega} \cong \dot{\psi} \cdot \hat{z}_{scm} \quad (2)$$

În această aproximație, vectorul moment unghiular, $\vec{J} = I_z \vec{\omega}$, este un vector având dreapta suport chiar axa de simetrie a giroscopului.

Aplicând teorema variației momentului unghiular pentru întreg rigidul, în condițiile în care momentul rezultat al forțelor exterioare este datorat greutateii corpului suplimentar de masă m , atârnat de tijă, vom avea:

$$\vec{r} \times m\vec{g} = \frac{d}{dt}(\vec{J}_{cm} + \vec{J}_{scm}) \cong \frac{d}{dt}(\dot{\psi} \cdot I_z \cdot \hat{z}_{scm})s \quad (3)$$

deoarece, în condițiile experimentului, momentul cinetic orbital al centrului de masă $\vec{J}_{cm}$ este mult mai mic decât momentul cinetic intern $\vec{J}_{scm} = \dot{\psi} \cdot I_z \cdot \hat{z}_{scm}$.

Precizăm că momentul forței de greutate în raport cu punctul N este un **vector având dreapta suport orizontală**.

În Fig. 2 sunt reprezentate două poziții succesive ale vectorului moment cinetic $\vec{J}(t)$ și $\vec{J}(t+dt)$. Dacă, la momentul t , axa giroscopului este orizontală ($\vec{J}(t)$ este în planul xOy) și dacă ținem cont de unul din aspectele ilustrate de ecuația (3), anume că vectorul diferență $d\vec{J}$ este **coliniar cu vectorul moment al forței de greutate**, rezultă că și $\vec{J}(t+dt)$ **trebuie să fie orizontal**.

În decursul mișcării de precesie se modifică **doar orientarea** momentului unghiular al giroscopului, modulul său rămânând constant. Deoarece momentul forței exterioare rămâne prezent și după momentul $t + dt$, acesta va determina o nouă rotație a ansamblului într-un plan perpendicular pe cel determinat de versorii $\hat{z}_{SL}$ și $\hat{z}_{SCM}$ (deci în plan orizontal), adică **mișcarea de precesie în plan orizontal**.

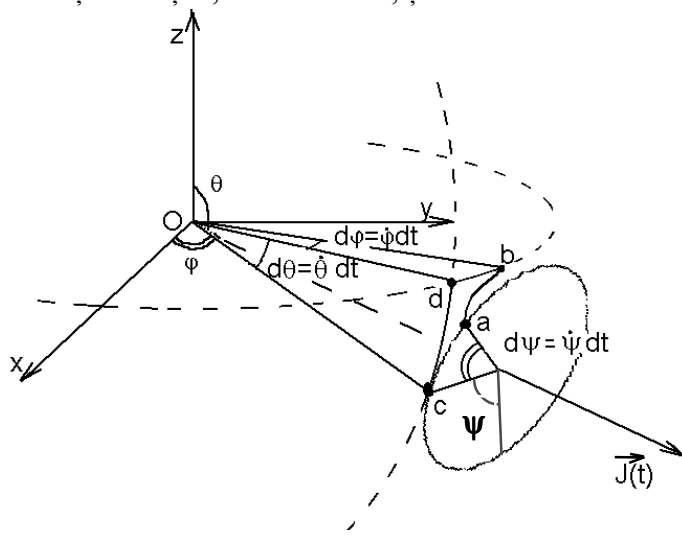

Fig. 1

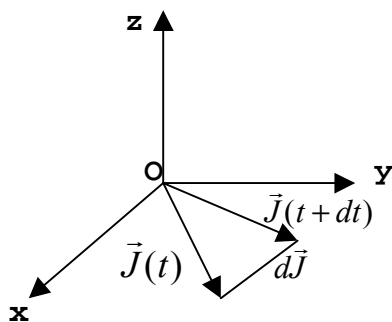

Fig.2

Ținând cont de relația (3), din Fig. 2 rezultă că variația momentului unghiular, produsă în intervalul dt se poate exprima astfel:

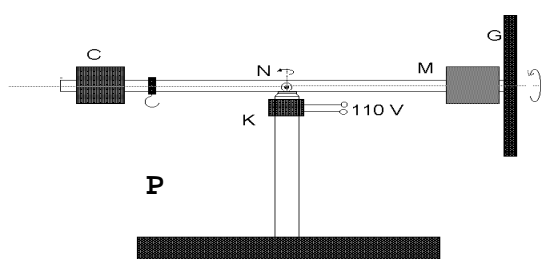
$$d\vec{J}_{scm} = \dot{\phi} \cdot dt \cdot \hat{z}_{sl} \times \vec{J}_{scm} = \dot{\phi} \cdot dt \cdot \hat{z}_{sl} \times \psi \cdot I_z \cdot \hat{z}_{scm} = (\vec{r} \times m\vec{g})dt \quad (4)$$

Deoarece $\hat{z}_{sl} \perp \hat{z}_{scm}$, iar $\vec{r}_{cm} \perp \vec{g}$ (mișcarea de precesie efectuându-se în planul orizontal) rezultă:

$$\dot{\phi} = \frac{r \cdot mg}{\psi \cdot I_z} \quad (5)$$

Descrierea dispozitivului experimental

Dispozitivul experimental este prezentat în Fig. 3. Giroscoful propriu-zis, G , este un disc cilindric din textolit, montat pe axul motorului electric M , care, la rîndul

Fig.3

său, este montat solidar pe o tijă ce poartă la celălalt capăt o contra-greutate C . O articulație, N , permite atât rotația în plan vertical, cât și orizontal a ansamblului. Pe suportul aceluiași ansamblu se găsește, de asemenea, un sistem de contacte electrice alunecătoare, K , prin care

se alimentează motorul M .

La începutul experimentului se reglează poziția contra-greutății C , astfel ca tija de susținere a ansamblului motor - giroscof să fie orizontală.

Mișcarea de precesie (în plan orizontal) a giroscofului poate fi declanșată dacă asupra sa, ori a tijei de susținere se exercită o forță verticală (de exemplu, agățînd într-un punct, P , pe axa giroscofului, o greutate suplimentară).

Modul de lucru

- ❶ Se măsoară masele corpurilor ce urmează a fi utilizate în experiment;
- ❷ Se alimentează motorul electric și se așteaptă atingerea turației de regim;
- ❸ Păstrînd o valoare constantă a lui r , se agață de cârligul prevăzut în acest scop corpurile de diverse mase;
- ❹ Se determină vitezele unghiulare de precesie $\dot{\phi} = 2\pi / T$, măsurînd, în acest scop perioada de rotație.
- ❺ Datele experimentale se trec în Tabelul 1

Tabelul 1
Studiul mișcării giroscopului simetric

Nr. det.	r (cm)	m (g)	$m/\dot{\phi}$ (kg s/rad)	$r/\dot{\phi}$ (m s/rad)
1				
2				
...				

⑥ Deoarece r , I_z și $\dot{\psi}$ sunt constante în timp, se verifică constanța raportului:

$$\frac{m_1}{\dot{\phi}_1} = \frac{m_2}{\dot{\phi}_2} = \dots = const. \quad (6)$$

⑦ Se păstrează constantă masa și se modifică poziția punctului de agățare, r ;

⑧ Se verifică constanța raportului:

$$\frac{r_1}{\dot{\phi}_1} = \frac{r_2}{\dot{\phi}_2} = \dots = const. \quad (7)$$

➤ **Observație**

Având în vedere faptul că:

$$I_z = I_G + I_M \quad (8)$$

unde I_G și I_M sunt momentele de inerție în raport cu axa de simetrie ale giroscopului și, respectiv, rotorului motorului electric, se poate determina momentul de inerție al rotorului motorului electric, I_M , folosind ecuația (5) și cunoscându-se că:

$$I_G = \int_V r^2 dm = \rho \int_V r^2 dV = \rho h \int_0^R r^3 dr \int_0^{2\pi} d\psi = \frac{m_d R^2}{2}. \quad (9)$$

Ținând cont de (5), (8) și (9) rezultă că:

$$I_M = \frac{r \cdot mg}{\dot{\phi}\dot{\psi}} - \frac{m_d R^2}{2} \quad (10)$$

unde viteza unghiulară de rotație în jurul axei proprii a giroscopului se măsoară cu stroboscopul, iar masa discului - giroscop $m_d = 0,8$ kg.